

Josep Pla
Jaume Vicens Vives
L'hora de les decisions

Cartes 1950-1960

Edició de Guillem Molla
Pròleg de Joaquim Nadal i Farreras

DESTINO

Josep Pla
Jaume Vicens Vives

L'HORA
DE LES DECISIONS
CARTES 1950-1960

Edició de Guillem Molla
Pròleg de Joaquim Nadal i Farreras

Edicions Destino

Queda rigorosament prohibida sense l'autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats.

El paper utilitzat per imprimir aquest llibre està qualificat com a **ecològic** i procedeix de boscos gestionats de manera **sostenible**.

- © per les cartes de Pla: Hereus de Josep Pla, 2019
 - © per les cartes de Vicens: Hereus de Jaume Vicens Vives, 2019
 - © per l'edició i les notes: Guillem Molla, 2019
 - © pel pròleg: Joaquim Nadal i Farreras, 2019
 - © Edicions Destino, 2019
 - © Columna Edicions, Llibres i Comunicació, S.A.U., 2019
- Av. Diagonal, 662-664 - 08034 Barcelona

Primera edició: juny del 2019
ISBN: 978-84-9710-281-0
Dipòsit legal: B. 9.232-2019
Fotocomposició: Moelmo, S.C.P.

TAULA

Joaquim Nadal i Farreras: <i>Dos homenots del segle xx</i>	IX
Guillem Molla: <i>Nota a l'edició</i>	XLVII
CARTES 1950-1960	1
Apèndixs	179
I. Textos addicionals	183
II. Dedicatòries	277
III. Una enquesta	291
Índex de noms	297

DOS HOMENOTS DEL SEGLE XX

JOAQUIM NADAL I FARRERAS

Les obres de Josep Pla i de Jaume Vicens Vives ens són molt conegudes. En tots dos casos, però, els respectius arxius personals guarden manuscrits, notes, correspondència, que ens reserven encara moltes sorpreses per descobrir. En el terreny de les relacions humanes la correspondència ens desvetlla una esfera més íntima, més personal, més privada i menys evident en l'obra publicada. La dimensió que van assolir els dos personatges s'ha ampliat després del seu traspàs i sovint apareixen novetats documentals que ens aclareixen parcel·les encara insuficientment conegudes.

Josep Pla i Casadevall havia nascut a Palafrugell el 8 de març de 1897. Jaume Vicens Vives va néixer a Girona tretze anys més tard, el 6 de juny de 1910. Jaume Vicens Vives morí a Lió el 28 de juny de 1960 a cinquanta anys. Josep Pla moriria vint-i-un anys més tard, als vuitanta-quatre, el 23 d'abril de 1981.

El reconeixement i el respecte que es professaren mútuament és, em sembla, un punt d'arrenca-

da raonable. Jaume Vicens va fer de Josep Pla un dels seus confidents. Josep Pla, trasbalsat pels efectes devastadors de la mort de Jaume Vicens Vives, va escriure molt aviat l'homenot que li va dedicar.¹ Josep Pla, en canvi, no ha tingut encara qui li dediqui un homenot equivalent. Amb tot, els estudis que constantment es dediquen a l'obra de Pla van confegint en el seu conjunt un immens homenot al qual caldrà que algú algun dia doni forma literària.

Aquesta correspondència que ara introduïm ens fa evident que Josep Pla i Jaume Vicens van ser molt més que «coneguts». Podem afirmar que van ser amics i podem afegir a aquesta consideració que durant deu anys, de 1950 a 1960, van conspirar plegats i van mantenir un to de confidència i complicitat molt evidents.

Voldria fer només de començar una aproximació personal. No vaig conèixer Jaume Vicens Vives, que morí quan jo tenia dotze anys, i vaig tenir un contacte molt efímer amb Josep Pla l'any 1979. Amb tot, les ressonàncies del magnetisme i de la

1. Va aparèixer el 1962 a la vuitena sèrie d'*Homenots* de les obres completes de l'Editorial Selecta. Ara es pot llegir a Josep Pla, *Homenots, segona sèrie* (Barcelona: Destino, 1970; OC, 16).

personalitat brillant de Vicens m'arribaven per diversos costats. D'una banda, del meu oncle Jordi Nadal i Oller, deixeble directe de Vicens, que l'incorporaria com a col·laborador en el famós *Manual de Historia Económica de España*. Arribat a la universitat, els ressons de la petjada de Vicens, del paper del Seminari d'Història i de la importància renovadora i crítica de l'*Índice Histórico Español* i dels *Estudios de Historia Moderna* m'arribaven molt forts en un context d'una certa precarietat intel·lectual i acadèmica. Les Biografies Catalanes i la *Historia Social y Económica de España y América* ens semblaven d'una modernitat i actualitat engrescadores. Per altra banda, el meu sogre Santiago Sobrequés i Vidal havia estat l'amic de l'ànima de Vicens des dels anys gironins. D'aquesta amistat n'ha quedat una copiosíssima correspondència publicada. Tant Jordi Nadal com Santiago Sobrequés van freqüentar les trobades i tertúlies politicsocials que aglutinava a l'Empordà Josep Pla i que empenyia Jaume Vicens. Tots dos destil·laven un entusiasme sense límits per Jaume Vicens i tots dos es dolien, com el mateix Pla manifestaria també, per l'efecte devastador de la seva prematura mort a cinquanta anys.

Si l'eco de Vicens m'arribava potent per l'oncle i el sogre, l'eco de Pla em venia primer del meu avi

Farreras, que n'era un lector compulsiu,² i sobretot dels comentaris que feien dels seus assidus contactes amb Pla en Josep Valls, que el va tractar al Motel Empordà, i Mn. Modest Prats, que hi havia coincidit freqüentment també al mateix Motel i en alguna visita de Pla a la rectoria de Medinyà. Que Prats i Pla congeniessin s'explica per la inesgotable curiositat i capacitat intel·lectual de tots dos i per un sentit finíssim de l'humor i de la ironia que practicaven recíprocament. Amb una riallada potent Mn. Modest es posava Josep Pla a la butxaca, i l'un i l'altre es respectaven moltíssim perquè, lectors àvids tots dos, coincidien en un munt de coses fins al moment àlgid de recitar, alternant-se successivament, els versos de la Divina Comèdia. Itàlia els seduïa a tots dos i repassaven les geografies, sentimentals i monumentals, dels llocs que dominaven. Sempre m'ha interessat especialment tot el que Pla ha dit i escrit sobre Girona i tinc gravat profundament un episodi

2. Josep Farreras Ventura, el meu avi matern, tenia sempre a mà els volums de Josep Pla de la Selecta. Quan anava a dormir no trobava mai el moment d'agafar el son i el recordo bé sempre amb algun volum o altre a les mans llegint al llit. Un dia quan jo encara no tenia catorze anys em va allargar el *Girona* i em va comminar a llegir-lo. L'avi trobava un plaer especial, s'hi veia, en les narracions marineres i en els llibres sobre la pesca i la cuina del peix.

que Modest Prats explica d'una trobada a la rectoria de Medinyà, on Pla anava a xerrar amb el senyor rector i a presentar els respectes a la mare del mossèn, la senyora Enriqueta, vídua des dels inicis de la Guerra Civil. Pla arriba a Medinyà i Mn. Modest havia de dir missa. Després —cito Mn. Modest—: «Acabada la celebració vaig tornar a casa. Era a la vora del foc parlant amb en Pep Nadal. Ens vam saludar i, mentre jo posava més llenya a la llar, m'explicà que venia de Girona. “He volgut veure la catedral”. Jo era agenollat al seu costat, avivant el foc i vaig comentar: “Ja és bonica, la catedral de Girona...”. Vaig sentir la seva mà sobre el muscle. M'estrenyia amb força. “Sàpiga, reverend, que aplicant l'adjectiu *bonic* a la catedral, m'emprenya profundament”. Vaig assentir avergonyit. Em vaig excusar com vaig poder. Recordo la seva digressió, on repetí el que tantes vegades ha escrit sobre la força, la voluntat dominadora de la Seu gironina».³

Hi ha una constància gràfica de la meva trobada amb Pla en una exposició al Palau de Caramany de Girona per les Fires de l'any 1979, uns mesos

3. Modest Prats i Domingo, «Josep Pla, l'home, la literatura», a *Engrunes i retalls. Escrits de llengua i cultura catalanes*, edició a cura de Francesc Feliu (Girona: CCG edicions, 2009), p. 379-387; la citació, de les p. 382-383.

després de la meua elecció com alcalde. Joan Comalat va captar l' instant en què Josep Pla, alçant el dit, em deia, li deia al jove més jove alcalde de Girona, «Ja sé que sou molt ric». No hi van valdre les meves queixes dient que no, que jo era un jove professor i que els meus ingressos eren molt limitats, que la meua família era una família acomodada però que jo tenia el just per viure. El bon nom de les empreses, paterna del suro i materna de la fusta, el feien creure en una altra realitat. Josep Valls, que va mantenir amb Pla un contacte assidu, recull aquesta fixació de Pla: «Sí... diuen que aquest alcalde —que per part de mare és molt ric—, ha fet netejar l'Onyar» (15 de juny de 1979); en un altre moment (18 de setembre de 1979, al Motel) i en una conversa entre Pla, Modest Prats, Josep Mercader i un jove més jove Rafel Nadal, periodista, Valls recull un episodi on es barregen les dues famílies: «La família de vostè és molt important... per això són dotze germans... i molt rics per part de mare, que és una Farreras, família important del suro i potser de la part de Cassà de la Selva...», i encara una darrera vegada (31 de març de 1980), quan Modest Prats li comenta a Pla que estan acabant amb en Pep Nadal el primer volum de la *Història de la llengua catalana*, Pla respon: «Ja ho entenc. És aquell parent de l'alcalde de Girona... el seu germà, exacte. Aques-

ta família de l'alcalde de Girona, per part de mare són molt rics... És socialista. Ho és, de socialista? Jo no ho sé, sap?».⁴

Als meus ulls, doncs, estem davant de dos personatges descomunals. Me n'he pogut fer una idea: Pla era viu, culte, cosmopolita, vivia a pagès però tenia el món al cap, havia viatjat molt i havia desplegat una obra que combinava la creació literària i el periodisme. Per edat, Josep Pla havia pogut viure a fons l'Europa d'entreguerres. Acabada la Guerra Civil, amb un aire mig reclòs, al mas Pla, va desplegar un projecte literari d'una envergadura immensa i un monument al català com a llengua literària.

Jaume Vicens per la seva banda era meticulós i treballador, sistemàtic. Era elegant, alt, ben plantat, amb figura més nòrdica que mediterrània. Era seductor i exercia amb els seus alumnes, els seus dei-

4. Josep Valls, *Pla de conversa. Allò que Josep Pla no va escriure* (Figueres: Brau edicions, 1997); les cites, de les p. 125, 153 i 170. Pla a la primera edició de la *Guia de la Costa Brava* esmenta la família Oller i especialment el meu besavi Francisco Oller Martinell, que en els primers anys trenta havia construït a la platja de la Fosca l'Hotel Rocafosca per atendre-hi els seus clients de la Champagne. La barreja entre els Farreras i els Nadal-Oller situa erròniament els Farreras a Cassà i en el ram del suro.

xebles, els seus amics un magnetisme irresistible. Engrescava i implicava tothom. Tenia una visió política de la història en el sentit que, buscant els fonaments econòmics i socials dels fets històrics, calia desprendre'n la crosta esbiaixada i interessada que la desvirtuava. Va fer una revisió de la història d'Espanya i de la història de Catalunya i va ser bel·ligerant volent convertir aquestes interpretacions en un nou determini per la superació del desastre de la guerra i les fatals conseqüències de la dictadura.

Vicens era optimista i ingenu. Per ell, així irrompia cada any a can Sobrequés, el franquisme estava a punt de caure. Pla era més murri i sorrut. Tenia més experiència política i no es refiava de ningú; era un empordanès escèptic. Van ser dos empordanesos que es van ben trobar.

De coneguts a amics

Dos mesos i cinc dies abans de la seva mort a la clínica de Lió, Jaume Vicens Vives va dedicar a l'editor Josep Vergés la segona edició de *Notícia de Catalunya* amb aquestes paraules: «Josep Vergés, després de vint anys d'amistat canonejant falangins, alemanys i feixistes de tota mena, continuem fent obra esclairadora. A veure si baixen les teranyines i ens podem

refer a la llum de la llibertat. Del teu amic. Jaume. Sant Jordi 1960».⁵

Vint anys ens remet al 1940, quan tot just *Destino* havia deixat Burgos per traslladar-se a Barcelona i quan Vergés mantenia posicions de molta proximitat amb els vencedors i Jaume Vicens Vives, després del sotrac de la Guerra Civil i de la decisió de no emprendre el camí de l'exili, tractava de fer per la força de les circumstàncies una adaptació accelerada. Però el contingut d'aquesta dedicatòria ens situa en una perspectiva clara: Vicens el 1960, quan acabava el seu camí i el seu destí, projectava retrospectivament el seu pensament i estava íntimament convençut que havia mantingut una lluita per les llibertats i per la cultura de Catalunya des del moment inicial. Si bé en els orígens els fets en part el desmentirien, és evident que en el període de vint anys que va de 1940 a 1960 es dibuixa tot un procés, una evolució, un recorregut, un itinerari decidit, amb alts i baixos, però també de signe inequí-

5. Jaume Vicens Vives, *Notícia de Catalunya* (Barcelona: Destino, 1960). Exemplar dedicat. AMGi, Fons Joaquim Nadal i Farreras. Aquest llibre em va arribar de manera totalment circumstancial el Nadal de 2018 com un obsequi després que fos trobat en una cooperativa de llibres vells de Celrà que ven tots els exemplars a dos euros. (La dedicatòria es reproduïx a la p. 289 d'aquest volum.)

voc. Els objectius acadèmics de Vicens haurien de superar tota mena d'entrebancs i una depuració, i podem suposar que l'adaptació ideològica momentània a les noves circumstàncies va ser feta fins i tot sense renúncia a uns principis bàsics del seu pensament forjat en els anys de l'esplendor acadèmica republicana. En aquest aspecte poden haver-hi opinions contrastades, però és legítim que com a mínim deixem l'interrogant en l'aire i li reconeguem el benefici del dubte.

Jaume Vicens i Josep Pla coneixien les seves obres respectives però es degueren començar a conèixer personalment en el context de *Destino* i en els primers anys quaranta, quan tots dos compartien els mateixos recels per part dels sectors del catalanisme resistent més intransigent, que els situaria com a personatges dubtosos per no dir sota sospita.

D'aquest ventall de vint anys que ens emmarca la dedicatòria, els primers deu (1940-1950) queden fora de l'àmbit de la correspondència que es publica en aquest llibre i que té com a marc cronològic la dècada 1950-1960.

La relació entre els dos personatges i l'evolució d'aquesta relació ens és ara ben coneguda a través de les dues biografies bàsiques de referència sobre Jaume Vicens Vives, la biografia intel·lectual de Jo-

sep M. Muñoz (1997)⁶ i la biografia política, les vides polítiques de Jaume Vicens Vives, de Cristina Gatell i Glòria Soler (2012).⁷ El treball d'aquestes dues historiadores fa un ús amplíssim de la correspondència entre Pla i Vicens i un seguiment acurat de la cronologia de la vida política de Vicens en aquest decenni a través dels seus treballs ens estalvia de reiterar molts dels arguments que en tot cas els són deutors.

Sí, però, que ens és imprescindible recordar que Jaume Vicens Vives ja venia d'una trajectòria acreditada abans i durant la Guerra Civil, que la seva aportació intel·lectual i acadèmica era ja molt notable i que l'horitzó que se li obria abans del desenllaç del conflicte era molt prometedor. Mentre Josep Pla entrava amb les tropes franquistes a Barcelona, Jaume Vicens dubtava a la frontera i al final deci-

6. Josep M. Muñoz i Lloret, *Jaume Vicens i Vives, una biografia intel·lectual* (Barcelona: Edicions 62, 1997).

7. Cristina Gatell i Glòria Soler, *Amb el corrent de proa: Les vides polítiques de Jaume Vicens Vives* (Barcelona: Quaderns Crema, 2012). Dos anys abans les mateixes autores havien publicat l'article «Jaume Vicens i Josep Pla, homenots polítics», *L'Avenç*, núm. 358, 2010, reproduït també en el volum miscel·lani *Jaume Vicens Vives. Visions sobre el seu llegat*, edició a cura de Jaume Sobrequés i Callicó i Mercè Morales Montoya (Barcelona: Base, 2010), p. 741-752.

dia tornar a Barcelona i assumir el risc d'una depuració i de dificultats manifestes. L'opció presa, però, el posaria molt ràpidament en la tessitura d'adaptar-se a la situació, de fer un «acostament als ocupants» per dir-ho amb paraules de Josep M. Muñoz, o de «surar en temps difícils» per usar l'expressió de Gatell i Soler. Els articles de Jaume Vicens de *Destino*, *Política de unidad* des de juliol de 1939 fins a les darreries de setembre de 1940 i algunes obres publicades en els primers anys quaranta expressarien la voluntat de dissipar dubtes i tranquil·litzar censors. Les biògrafes polítiques de Vicens resumeixen així la situació: «Des de la perspectiva de la resistència política catalana el llibre de geopolítica i els articles que Vicens va escriure a *Destino* entre l'estiu de 1939 i la tardor de 1940 el situaven inequívocament al costat dels vencedors de la Guerra Civil»⁸ i amplien l'argument amb els testimonis de Josep Benet, Joan Triadú, Jordi Rubió o Frederic-Pau Verrié.

Sense cap traça encara de correspondència coneguda entre els dos personatges, Josep Pla va fixar la seva atenció sobre l'activitat publicística de Jaume Vicens en els primers anys quaranta, i d'aquest mo-

8. Cristina Gatell i Glòria Soler, *Amb el corrent de proa* (Barcelona: Quaderns Crema, 2012), p. 93 i ss.

ment són els primers articles que va dedicar a l'obra de Vicens, de l'any 1944 al *Diario de Barcelona*, que es publiquen en el primer apèndix d'aquest volum. Coincideixen amb un primer repunt editorial en matèria de divulgació històrica que recupera algunes tradicions editorials de l'etapa anterior. En el cas de Jaume Vicens Vives destaquen d'aquest moment la *Historia general moderna* que escriu per a l'editorial Montaner y Simón (1942), les col·laboracions amb l'editorial Gallach (*Mil figuras de la historia*), i sobretot els tres volums de la *Historia general* dirigida per Alberto del Castillo Yurrita,⁹ que és la primera obra que comenta Pla el 18 de maig de 1944. Uns mesos més tard i arran d'una altra obra col·lectiva signada per Lluís Pericot, Alberto del Castillo, Joan Ainaud de Lasarte i Jaume Vicens Vives, Josep Pla escriuria un altre article el 21 de setembre de 1944. Per a Vi-

9. Alberto del Castillo, *Historia general*. Manuales de iniciación Apolo (Barcelona: Llibreria Castells, 1943). Tres vol.: Salvador Espriu i Enric Bagué: «Tiempos antiguos»; Alberto del Castillo: «Tiempos medios»; Jaime Vicens Vives: «Tiempos modernos». La meva mare va estudiar Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona i és llicenciada de la promoció 1944-1945. En el darrer any de carrera o en el penúltim degué adquirir aquests tres volums que conservo i guardo. Sempre em va cridar l'atenció un Espriu no poètic de l'any 1943.

cens aquests eren només uns punts de partida de molts manuals d'història entre els quals destacaria ben aviat el famós *Polis* signat conjuntament per Lluís Pericot, Alberto del Castillo i J. Vicens Vives,¹⁰ uns noms que veiem plegats diverses vegades en aquests moments històrics.

La naturalesa d'una correspondència

El treball acurat i minucios d'edició i anotació que ha fet Guillem Molla ens estalviarà en aquests mots liminars molts excursos, i sovint ens podrem referir a les mateixes cartes editades i a les notes que les acompanyen. Convé però que ens detinguem un instant en la naturalesa mateixa de la correspondència. Els contactes epistolars són més donats a la intimitat i a la confidència i la seva mateixa bilateralitat accentua una polarització cap als dos personatges i la seva interlocució. Hi trobem afirmacions i reiteracions que van ser fetes sense cap voluntat i lluny de pensar que es podrien fer públiques. I en l'ús del llenguatge els adjectius i substantius que es fan servir mostren clarament com els

10. Luis Pericot García, Alberto del Castillo i J. Vicens Vives, *Polis. Historia Universal* (Barcelona: Teide, 1945).

interlocutors fan abstracció dels entrebancs públics que es troben quan escriuen per publicar i ho fan amb el pensament posat, per activa o per passiva, per acció o per omissió, en la censura. És molt clar també que el biaix de la bilateralitat condiciona subjectivament la visió de conjunt i no podem perdre de vista aquesta circumstància; de tal manera que la correspondència Pla-Vicens nua només dos fils, forts i potents, que no podem deslligar dels d'altres correspondències igualment il·lustratives d'uns mateixos temps i problemes i d'una multiplicitat de relacions que no podem aïllar, com en un laboratori, en la bilateralitat. A tall d'exemple i sols per fer més entenedor de què parlem, només cal tenir ben presents els riquíssims epistolaris de la correspondència que van intercanviar Josep Pla i el seu editor Josep M. Cruzet o la que van mantenir durant tota la vida (dues vides curtes) els dos inseparables amics que foren Jaume Vicens Vives i Santiago Sobrequés i Vidal.¹¹

11. Jaume Sobrequés i Callicó (ed.), *Història d'una amistat. Epistolari de Jaume Vicens i Vives i Santiago Sobrequés i Vidal (1929-1960)*, pròleg de Joaquim Nadal i Farreras (Barcelona-Girona: Ajuntament de Girona i Editorial Vicens Vives, 2000). I M. Josepa Gallofré Vinyoli (ed.), *Amb les pedres disperses. Cartes 1946-1962, Josep Pla-Josep M. Cruzet* (Barcelona: Destino, 2003).